

W. Fritschy, L. Douw, ed., *Oost-Nederland in de negentiende eeuw. Het moderniseringsproces in Drenthe, Overijssel en Gelderland in de negentiende en vroeg twintigste eeuw* (Regionale geschiedenis van Nederland III; Amsterdam: VU Uitgeverij, 1988, 114 blz., f42,50, ISBN 90 6256 603 0).

Het is een goed idee om goede scripties niet in de kast te laten liggen, maar de substantie ervan in de een of andere vorm te publiceren. Wat mij betreft zou zo'n publikatieverplichting best bij het afstudeerproces mogen horen. Het is een effectieve remedie tegen gesjoemel met kwaliteit door docenten of gemakzucht van studenten, en het vormt een wezenlijk element van wat men eigenlijk op een universiteit komt leren: het vermogen om in kort bestek en op bevattelijke wijze aan geïnteresseerden die men niet kent de resultaten van een systematisch proces van kennisverwerving over te dragen. Deze bundel vormt zo'n reeks bewerkte scripties.

In de inleiding op de bundel wordt met enige naïveteit geschetst hoe Westnederlandse docenten en studenten gefascineerd begonnen te raken door het 'andere' van Oost-Nederland, als ging het om de Kwakiutl. Zo'n moderne eenheidsworst is Nederland dus kennelijk nog niet. Die gemankeerde etnologenmentaliteit zal er wel debet aan zijn dat de bijdragen die een samenvattend beeld van de 'andere' samenleving vóór de modernisering beogen te geven, het minst overtuigen en nauwelijks meer doen dan bestaande cliché's over de achterlijkheid van de Drentse samenleving wat neutraler herformuleren in termen van oud en nieuw.

N. Dros bestudeert de kracht van het traditionalisme in de negentiende-eeuwse Drentse zanddorpen en constateert dat echte maatschappelijke verandering niet door exogene materiële ontwikkelingen kon worden bereikt, maar een omslag van binnenuit de sociale organisatie nodig had. H. J. ten Zijthoff onderzoekt de criminaliteit in de Drentse veengebieden aan de hand van een in haar algemeenheid bepaald discutabele theorie van H. Zehr (die de toename van de bezitsmisdrijven ten koste van geweldsmisdrijven als een bewijs van modernisering ziet) en concludeert dat vervenend Drenthe laat en traag veranderde, en dan nog vooral onder invloed van externe factoren. J. van der Meer analyseert de verandering in rol en positie van de boerinnen op de Drentse zandgronden en stelt voorzichtig vast dat de herstructurering van de landbouw de macht en de invloed van de vrouwen in de openbare sfeer heeft doen afnemen. D. Benschop en E. Kanon beschrijven de groei van de Drentse infrastructuur (verharde wegen, kanalen, spoor- en tramwegen), zonder een inhoudelijke conclusie te formuleren, maar juist hier krijgt de lezer de onmiskenbare indruk dat het Drentse zand niet zo achterlijk was als het cliché wil. Kortom, deze vier bijdragen roepen de vraag op of zulke vormen van sociaal-economische benadering eigenlijk wel iets bijdragen aan het begrip van het (sociaal-culturele) moderniseringsproces. Zouden de op kleiner schaal opererende antropologen niet heel wat meer te vertellen hebben?

De drie (ondanks brede titels) veel beperktere studies over Overijssel en Gelderland bevredigen dan ook meer. Hier wordt werkelijk iets nieuws gebracht. Twee bijdragen presenteren verrassend onderzoek naar vormen van sociaal protest in de eerste helft van de negentiende eeuw, voorzover door de provinciale overheidsdienaren geregistreerd. Voor Gelderland worden de markenrellen, gericht tegen de markeverdeling op het platteland, en de hongerrellen van 1847 in de drie steden Arnhem, Nijmegen en Zutphen besproken. Veel talrijker waren overigens de rellen bij de Afscheiding (vooral op de Veluwe), hier terecht buiten beschouwing gelaten, en de schuttersrellen tijdens de Belgische Opstand (bijna 40% van het totaal). De betekenis van laatstgenoemde wordt uitgewerkt in de bijdrage van F. Borm over Twenthe. Ze blijken een verzet van de katholieke basis in te houden die niet wilde dat het leger werd ingezet tegen het eveneens als katholiek beschouwde België. Meer op de achtergrond speelden vermoedelijk nog

andere, ongeformuleerde grieven mee, zoals weerstand tegen het centralisme van de eenheidsstaat. In de laatste bijdrage reconstrueert M. de Vries tenslotte de gezinnen in drie buurtschappen van de gemeente Hellendoorn. Ze geeft daarbij een helder beeld van de gezinscyclus, dat op genuanceerde wijze in het globale beeld van de Nederlandse demografische verscheidenheid wordt ingepast.

Behalve het gegeven dat her en der in oostelijk Nederland veen lag en tevens heel wat meer zand dan in westelijk Nederland, zodat bepaalde vormen van bedrijfsvoering en sociale organisatie er wat frequenter voorkwamen, kan ik niet veel eenheid in zo'n geforceerd geografische vorm van benadering ontdekken. Dat is ook niet verwonderlijk, want welke Westniederlander zou het in zijn hoofd halen om (bijvoorbeeld) Voorne-Putten, Kennemerland en West-Friesland allemaal op één hoop te gooien? En dan hoorden die vóór de Bataafse Omwenteling nog tot een en dezelfde provincie. Minder integraal-historische pretentie en wat meer verkennende dagtrips in 'Oost-Nederland' hadden deze bundel als geheel kunnen maken tot wat de bijdragen stuk voor stuk zijn: goede blijken van gedegen, af en toe origineel onderzoek, die het doemdenken over de kwaliteit van onze opleidingen logenstraffen.

Willem Frijhoff

P. G. van IJsselmuiden, *Binnenlandse Zaken en het ontstaan van de moderne overheidsbureaucratie in Nederland 1813-1940* (Dissertatie Groningen; Kampen, J. H. Kok, 1988, 344 blz., f49,50, ISBN 90 242 3075 6).

'Het is verbazingwekkend', zegt de auteur van het hier besproken boek, 'hoe weinig er over de ontwikkeling van de Nederlandse departementen is gepubliceerd' (21). Hij kan er zich zonder overdrijving op beroemen dat zijn studie in een leemte voorziet. Van IJsselmuiden beschrijft op basis van archief- en literatuuronderzoek de 'institutionele geschiedenis' van het departement van binnenlandse zaken over de periode 1813-1940. Zijn beschrijving omvat echter méér dan de titel van het boek doet vermoeden. Niet alleen binnenlandse zaken sec, maar ook de van dit departement afgesplitste of daaruit ontstane departementen, zoals bijvoorbeeld economische zaken, sociale zaken, onderwijs en wetenschappen komen uitvoerig aan de orde. In feite behandelt de schrijver de 'institutionele geschiedenis' van het beleidsveld binnenlandse zaken, al moet daarbij de beperking worden gemaakt dat de departementen van justitie en financiën in hoofdzaak buiten beschouwing blijven. De nadruk van het chronologisch en documenterend overzicht ligt op de ontwikkeling van de intra- en interdepartementale functionele opbouw. Veel aandacht wordt besteed aan departementale reorganisaties, aan het heen en weer schuiven van beleidssectoren tussen departementen, aan de huisvesting en personeelsomvang van de besproken ministeries en aan de opeenvolgende ministers en topambtenaren die bij de departementale indelingen en herindelingen een rol hebben gespeeld. Opmerkelijk is dat het betoog steeds weer van binnenlandse zaken uitwaaiert naar de gehele rijksdienst, in het bijzonder wanneer het personeelsbeleid en de verhouding tussen reorganisatie en bezuiniging aan de orde komen.

De schrijver onderscheidt in de geschiedenis van binnenlandse zaken drie hoofdperiodes: a. de periode van de patrimoniale staat (1813-1848); b. de periode 'op weg naar de moderne bureaucratie' (1848-1918) en c. de periode van 'de overheidsbureaucratie in het interbellum' (1918-1940). Binnen elk van deze hoofdperiodes worden weer 'subperiodes' onderscheiden, die door departementale herindelingen of afsplitsingen worden gemarkeerd. De periodisering